

VI. РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2 (075.8)

**КРОК ДО МІЖКУЛЬТУРНОГО СПІЛКУВАННЯ:
УКРАЇНЬСЬКА МОВА ДЛЯ РОСІЙСЬКОМОВНИХ СЛУХАЧІВ
(роздуми про підручник Г.М.Лісної „Украинский язык для стран СНГ”)**

Мар'ян Скаб, Галина Кузь

*Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
кафедра історії та культури української мови,
вул. Коцюбинського 2, кімн. 64, 58018 Чернівці, Україна
тел.: 037 258 48 00
e-mail: kuzgala@rambler.ru*

На основі аналізу книги Г. Лісної „Украинский язык для стран СНГ”(2010) розглянуто принципи укладання підручників для початкових рівнів А1, А2. Зокрема, автори привертають увагу до лексичних, граматичних, культурно-краєзнавчих та інших аспектів укладання посібників з мови для іноземців-гуманітаріїв.

Ключові слова: лінгводидактика, підручник з мови як іноземної, методика викладання української мови як іноземної.

Становлення методики викладання української мови як іноземної пов'язане з науковим опрацюванням як теоретичних основ навчання, так і з вивченням досвіду її практичного викладання. Існує гостра потреба у підручниках, методичних посібниках та навчально-дидактичних матеріалах, відсутність чи недостатність яких дуже ускладнюють діяльність як викладачів та студентів. Створення і вдосконалення підручників – важливий напрям науково-пошукової роботи лінгвістів, психологів, методистів, викладачів суміжних гуманітарних дисциплін, спрямований на розв'язання проблем змістового наповнення, структури, методики презентації навчального матеріалу. Він передбачає поєднання найновіших наукових результатів з традиційними, випробуваними часом, навчально-методичними аксіомами та індивідуальним і своєрідним підходом конкретного викладача, підготовку учнів чи слухачів до ефективної мовленнєвої поведінки у найрізноманітніших комунікативних ситуаціях тощо. Все це зумовлює необхідність видання найширшого спектру спеціальних підручників, що зорієнтовані на різні методики вивчення мови.

Важливо, щоб навчальні посібники створювали ті, хто має реальний та різнобічний досвід викладання української мови саме як іноземної, адже, як слушно твердить з Л. Паламар: „від колективних зусиль, результатів накопиченого досвіду викладання української мови іноземним студентам буде залежати якість підручників та посібників для цього складного контингенту слухачів. Якість підручників впливає на формування враження не лише про українську мову, а й українську націю загалом, її науку і культуру, бо викладачі – перші, хто отримує і формує, навчає, виховує цей складний різноманітний контингент студентів [4: 47].

З огляду на сказане хочемо привітати появу нового посібника для вивчення української мови авторства Г. М. Лісної „Украинский язык для стран СНГ” (Москва:

Российский государственный гуманитарный университет, 2010). Рецензований підручник орієнтований на початковий рівень вивчення української мови як іноземної і розрахований на слухача-гуманітарія, що володіє російською мовою принаймні в обсязі програми загальноосвітньої школи.

Треба відзначити, що укладання підручників для російськомовних студентів має досить тривалу історію, адже ще наприкінці 80-х і на початку 90-х років в Україні з'явилася низка самовчителів, розмовників, методичних порадників щодо вивчення української мови для російськомовного читача, хоч на практиці їх використовували й використовують і для ширшої аудиторії, що враховано також і в рецензованій методичній праці. Маємо на увазі і навчальний посібник Ю.О. Жлуктенка, Є. А. Карпіловської, В. І.Ярмак „Изучаем украинский язык” (1991), який є першим комплексним посібником з української мови для початківців, що поєднує характерні риси підручника, розмовника, хрестоматії та порадника з культури мови, і „Украинский язык для начинающих”(1991) З. Терлака та О. Сербенської, який можна використовувати і для подальшого вдосконалення знань та навичок, оскільки він знайомить не тільки з фонетичною структурою української мови, але й пропонує для засвоєння достатній запас слів і фразеологічних зворотів, і „Украинский язык для начинающих”(1992) та „Курс ускоренного обучения украинскому языку”(1994) І. П. Ющука, „Изучаем украинский язык. Расширенный курс: Самоучитель” (1993) І. Р. Вихованця, Є. А. Карпіловської, П. Ф. Клименка та ряд інших підручників. З'являлися посібники для російськомовної аудиторії і в останнє десятиліття. Назвемо, наприклад, підручники Т.Д.Фролової „Українська за 26 днів” (2004) та „Практичний курс української мови для іноземців: усне мовлення” (2004) Н.Ф. Зайченко та С. А. Воробйової.

Особливістю рецензованого видання є те, що це одна з перших ґрунтовних праць, укладених, надрукованих і, що важливо, розповсюджуваних у Росії. Автор Галина Лісна, президент Російської асоціації українців на прес-конференції з нагоди виходу друком поінформувала, що підручник, згідно з угодою між Російським державним гуманітарним університетом і Міждержавним фондом гуманітарного співробітництва держав-учасниць СНД будуть розповсюджувати в російських та інших вишах, де вивчають українську мову. Водночас, не можемо обійти увагою, зайвий і недоречний, на нашу думку, компонент назви „для стран СНГ”. Для конкретизації і розширення назви зазвичай вказують чи тих, кому адресовано підручник, а це, зрозуміло, не країни, чи рівень підготовки потенційних учнів. Тим паче, що навіть попередня інформованість та підготовка майбутніх студіювальників української мови у згаданих „странах” є різною. У цьому сенсі, дуже важливим, на наш погляд є уточнення й доповнення вступного коментаря з урахуванням знань не лише російської, а й інших мов (передусім білоруської, а також інших слов'янських і неслов'янських), які вони знають і використовують (див., зокрема, про можливість такого коментаря: 5).

Підручник Г.М. Лісної „Украинский язык для стран СНГ” має традиційну для такого типу (для початківців) структуру: він складений із двох частин – вступної фонетичної (10 уроків) та основного курсу (15 уроків). Така побудова цілком логічно впливає із навчальної мети, заявленої в передмові: „...формування в учнів надійних артикуляційних та інтонаційних навичок, засвоєння ними основ нормативного курсу граматики” [3: 12]. Не менш важливим завданням, яке ставить перед собою автор, є організувати навчальний матеріал в такий спосіб, щоб попередити фонетичні,

граматичні та лексичні інтерференційні помилки, зумовлені близькою спорідненістю української та російської мов [3: 15].

Необхідно відзначити, що поставлені завдання в рецензованому посібнику загалом зреалізовано послідовно і логічно. Вступна частина містить базову інформацію про фонетичну будову української мови та її графіку, з акцентуванням уваги на відмінностях у вимові та використанні кирилических букв в українській та російській мовах. Тут також вміщено інформацію про особливості українського наголошування, відсутність оглушення дзвінких в кінці слів, спрощення, подовження і подвоєння та окремі (найважливіші) чергування приголосних.

Уроки в першій частині містять і комунікативний та лексичний складники: вони насичені діалогами (з різними завданнями до них), лексикою (назви місяців, днів тижня, числівники тощо) та текстами (переважно віршованими) для читання. Вдалими для тренування навичок вимови та інтонуювання є, на наш погляд, вірші Лесі Українки, П. Тичини, Т. Шевченка, В. Гринька, а поезія С. Жупанина „Підкажи словечко” [3: 67], в якій пропонують на місці пропусків заримувати назви днів тижня, на наше переконання, є цікавою знахідкою для вивчення цієї лексичної групи.

Кожному етапу вивчення мови властиві відповідні та специфічні методи навчання. Так, для початкового етапу типовими є тренування, пояснення, демонстрація унаочнення: малюнків, фотографій, картин, таблиць. Саме на цьому етапі якнайбільше працюють слухова й зорова пам'ять, тому, думаємо, було б не зайвим урізноманітнити уроки ілюстраціями.

Про чималий педагогічний досвід автора-укладача свідчить і друга частина підручника, уроки якої складені із граматичного матеріалу, основних і додаткових текстів, а також системи вправ. Мета цього етапу – навчити сприймати мову на слух і розуміти тексти навчально-побутової тематики, читати адаптовану літературу, розмовляти на побутові й навчальні теми. Тут вміщено основний комплекс комунікативних вправ.

Грамматична частина викладена досить стисло (у формі невеликих текстів російською мовою та таблиць відмінювання), а проте тут знайшли місце зауваги і щодо відмінностей родової належності іменників російської та української мов [3: 88] (на цій інформації послідовно роблять акцент у коментарях лексикологічного та граматичного характеру, що супроводжують кожен основний текст уроку під рубрикою „Аналіз тексту”), і щодо паралельних відмінкових форм (наприклад, *крилами / крильми; колінами / колінми; серць / сердець*), і стосовно особливостей використання форм Кличного відмінка, і функціонування давноминулого часу.

Дуже вдало в підручнику Г. Лісної узагальнено інформацію про структурні типи дієслів і чергування в дієслівних основах, але викликає запитання віднесення до нерегулярного типу дієслів *йти, їхати* і невключення до цієї групи дієслова *дати* та дієслів на *-істи* (на зразок *розповісти, відповісти*).

Тексти в матеріалі уроків дібрано за традиційною для рівнів А1, А2 тематикою, вивчення якої має на меті опанувати базовий лексико-фразеологічний мінімум у обсязі 1500-2000 одиниць. Отже, в підручнику авторка пропонує для опрацювання теми „Моя родина”, „Мій день”, „Моя квартира”, „В університеті”, „У бібліотеці”, „Дозвілля” та ін. Бракує тут, на наш погляд, тем пов'язаних із покупками (магазинами), закладами громадського харчування, здоров'ям та лікуванням, які традиційно включають до підручників для початкового рівня. Цікавими з різних поглядів могли б бути також теми „Спорт”, „Інтернет” чи „Телефон”. З огляду на країнознавчу цінність до підручника могла б увійти тема „Традиції. Звичаї. Свята”,

хоча представлені тут тексти „Їдемо до Львова”, „Київ”, „Шевченко”, „Україна”, „Моїй Буковині” до певної міри компенсують відсутність етнографічної та краєзнавчої інформації.

Тексти супроводжують словнички без граматичних чи інших коментарів, натомість останні зосереджено в окремих спеціальних рубриках „Слововживання”, „Поєднання іменників з прийменниками” тощо. Цю частину підручника вважаємо особливо цінною, адже такий матеріал дає змогу філологам (підручник адресований студентам гуманітарних факультетів) уже на початкових етапах вивчення української мови звернути увагу на потенційні помилки, детерміновані спорідненістю російської та української мов. Так, наприклад, у граматичних коментарях увагу студентів зосереджено на випадках розбіжностей: у роді іменників (укр. *рослина* (ж.р.) – рос. *растение* (с.р.); укр. *ярмарок* (ч.р.) – рос. *ярмарка* (ж.р.); укр. *животис* (ч.р.) – рос. *живопись* (ж.р.); у числовому значенні (укр. *волосся* (одн.) – рос. *волосы* (мн.); укр. *листя* (одн.) – *листья* (мн.); укр. *двері* (мн.) – *дверь* (одн.)); у використанні прийменникових форм (укр. *за життя* – рос. *при жизни*; укр. *за словами* – рос. *по словам*; укр. *цього року* – рос. *в этом году*); у використанні відмінкових форм (укр. *минулого літа* (Р.в.) – рос. *прошлым летом* (О.в.)).

Надзвичайно корисними є, на наш погляд, лексикологічні коментарі до текстів. Авторка привертає увагу до наявності синонімів-дублетів в українській мові (*фактор і чинник; книгозбірня і бібліотека; поруч і поряд*); до випадків, коли одному російському відповідають два українських слова (рос. *угол* – укр. *кут* (внутрішній) і *ріг* (зовнішній); рос. *памятник* – укр. *пам'ятник* і *пам'ятка*; рос. *ссылка* – укр. *заслання і посилення*). Відображено тут і цікаві випадки міжмовної омонімії, окрім повторюваних у багатьох підручниках прикладів *луна – луна, місяць – місяць*, тут знаходимо такі цікаві і потрібні на початковому етапі вивчення мови пари слів, як укр. *рибалка* (рос. *рыбак*) – рос. *рыбалка* (укр. *риболовля*); укр. *мешкати* (рос. *жить*) – рос. *мешкать* (укр. *баритися*); укр. *складний* (рос. *сложный*) – рос. *складный* (укр. *зграбний*) та ін.

Збагаченню словникового запасу студентів сприятиме інформація про полісемантичність деяких слів (укр. *потяг* – „поезд” і „влечение”); подання й коментування фрагментів синонімічних рядів (*славнозвісний, славетний, знаменитий; витончений, вишуканий; старовинний, стародавній*); з'ясування різниці у значеннях (чи їх відтінках) спільнокореневих слів (*гадати, вигадати, загадати, відгадати, вгадати, підгадати, згадати, нагадати*).

На тлі такого ретельного опрацювання лексичного матеріалу впадає в око мінімальна присутність в підручнику фразеології. Хоч у вже згадуваних коментарях до текстів є рубрика „Фразеологічні звороти”, проте поданий у ній матеріал обмежений переважно стійкими сполученнями на зразок: *посідати місце, справляти враження, укладати угоду, брати участь*; натомість до підручника, на жаль, не потрапили найцікавіші з огляду на країнознавчу цінність групи фразеології – ідіоми, фразеологічні єдності та фразеологічні вирази.

Нам відомо, що традиційно в підручники для початкових рівнів фразеологічний матеріал прийнято не включати або включати мінімально. Але беручи до уваги, що рецензована праця адресована філологам (з огляду на це в підручнику подано доволі складний граматичний та текстовий матеріал, для опрацювання також пропонують вірші, народні пісні, легенди), думаємо, наявність невеликої кількості народних ідіом, прислів'їв та приказок тільки підсилила б лінгвокраїнознавчий потенціал підручника (детальніше про це див.: 3). Адже, як

вказує у статті „Теоретичні засади побудови електронного підручника з української мови як іноземної” В. Бадер: „...Знання мовних одиниць з національно-культурним компонентом семантики, розвиває здатність сприймати українську мову в її культуроносній функції, сприяє залученню до діалогу культур, усвідомленню сутності мовних явищ, ролі мовних одиниць у комунікативних процесах” [1: 107].

Відсутність фразеології у багатьох підручниках з української мови як іноземної або їх мінімальне включення пов'язане, на нашу думку, із малодослідженістю загального фразеологічного мінімуму (тієї мінімальної кількості стійких утворень, що визначена як достатня на підставі частотності її вживання носіями мови). Формування такого мінімуму залишається відкритою проблемою і потребує ґрунтовного дослідження та вирішення.

Лінгвокраїнознавче спрямування мають не лише тексти для опрацювання, а й рубрика „Цікаво знати”, у якій вміщено інформацію, що покликана зацікавити слухачів і додатково мотивувати процес навчання. Наприклад, тут вміщено інформацію про деякі фрагменти українського весільного обряду [3: 240], про елементи побутової культури українців (покуть, покуття) [3: 205]. На жаль, ця рубрика у підручнику трапляється тільки декілька разів і має переважно фольклорно-етнографічне наповнення. Гадаємо, розширення її тематики відомостями про українську музику, образотворче мистецтво, спортивні досягнення, музеї, популярні туристичні місця тощо дозволило б активізувати „діалог культур”, що є не лише наслідком, але і причиною, і мотивацією вивчення іноземної мови.

У рецензованому підручнику досить ефективно реалізовано і комунікативний підхід як необхідний складник сучасного підручника з іноземної мови: маємо на оці завдання, хоч і доволі однотипні, що спонукають студентів до активного спілкування: „дайте відповіді на запитання”, „розкажіть про”, „розпитайте подругу чи друга” та ін. На наш погляд, їх можна було б урізноманітнити широко застосовуваними у сучасній лінгводидактиці завданнями: робота в парах, рольові ігри (на зразок „В бібліотеці” чи „На пошті”, підписати і надіслати листівку з місць подорожі (наприклад, у темі „Їдемо до Львова”), скласти привітання з нагоди свята та ін. Таким чином можна було б, окрім навичок монологічного та діалогічного мовлення, розвивати вміння висловити побажання, вимоги, зацікавлення тощо, розповісти про плани на майбутнє, обґрунтувати свої погляди в межах опрацьовуваних тем, як це передбачають Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти. Адже саме комунікативний підхід забезпечує навчання комунікативної компетенції, яка передбачає практичне засвоєння іноземної мови, здатність використовувати мову в різних соціально детермінованих ситуаціях та здійснювати міжкультурне спілкування, проникнути в соціокультуру народу, мову якого вивчають.

При укладанні сучасних підручників з іноземної мови прийнято також враховувати функціонально-стилістичний підхід, який „дає змогу усвідомити взаємозв'язок фонових знань із функціональними аспектами мови та мовлення, з'ясувати закономірності використання стилістичних ресурсів мови в різноманітних комунікативних актах, відпрацювати вміння доцільно використовувати мовні одиниці залежно від змісту висловлювання, мети, ситуації й сфери спілкування, враховувати їхню національно-культурну семантику, особливості її вияву в соціально-мовленнєвих ситуаціях” [1: 108]. Оскільки підручник адресований початківцям, тексти, представлені в ньому, ілюструють лише розмовний та художній стилі української літературної мови. Треба відзначити високу етичну, естетичну та

лінгвокраїнознавчу вартісність відібраних віршів та прозових уривків. Студенти матимуть можливість познайомитися із найкращими зразками української поезії (Т. Шевченка, Лесі Українки, В. Сосюри, В. Симоненка тощо), текстами українських відомих пісень, легенд та бувальщин. Ці фрагменти підручника, на наш погляд, доречно було би доповнити стислою інформацією про поетів, твори яких подано, що, з одного боку, посилило би культурно-краєзнавчу інформаційність підручника, а з іншого, дозволило б уникнути прикрих недоглядів типу подання ініціала Л. замість імені Леся у псевдонімі.

Підсумовуючи, хотілося б відзначити, що матеріали, що увійшли до підручника апробовані на заняттях з української мови як іноземної. А отже, викладачам української мови в Росії та на теренах СНД пропонують виважений, перевірений, ґрунтовний з наукового та методичного поглядів продукт, який може стати базовим для опанування початкових рівнів А1 та А2. Сподіваємося, що подальша праця президента Російської асоціації українців Г. Лісної вилетється у серію підручників для різних рівнів вивчення мови російськомовними слухачами, а вже опубліковані підручники стануть поштовхом для створення інших і базою для обговорення актуальних на сьогодні проблем української лінгводидактики.

1. Бадер В. Теоретичні засади побудови електронного підручника з української мови як іноземної / Валентина Бадер // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 105–110
2. Кузь Г. Фразеологія у формуванні мовної компетенції студентів у процесі викладання української мови як іноземної / Галина Кузь // Теорія і практика викладання української мови як іноземної : зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 172–179.
3. Лесная Г. М. Украинский язык для стран СНГ: учебник / Г. М. Лесная. – Москва : РГГУ, 2010. – 368 с.
4. Паламар Л. Принципи укладання підручників з української мови для іноземних студентів / Лариса Паламар // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 40–47).
5. Скаб М. Лінгводидактичні параметри вступного коментаря при вивченні української мови студентами-славістами / Мар'ян Скаб // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: зб. наук. праць. – Львів, 2009. – Вип. 4. – С. 3–10.

**A STEP TOWARDS INTERCULTURAL COMMUNICATION:
THE UKRAINIAN LANGUAGE FOR RUSSIAN –SPEAKING STUDENTS
(reflections on the textbook “Ukrainian for CIS members” by H. Lisna)**

Maryan Skab, Halyna Kuz'

The article deals with the analysis of the book by H. Lisna “Ukrainian for CIS members” (2010) and the principles used to compile textbooks for beginning levels A1, A2. In particular, the authors draw our attention to lexical, grammatical, cultural, cross-cultural and other aspects of compiling language textbooks for foreign students-humanists.

Key words: linguodidactics, foreign language textbooks, methodology for teaching Ukrainian as a foreign language

---

**ШАГ К МЕЖКУЛЬТУРНОМУ ОБЩЕНИЮ:
УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК ДЛЯ РУССКОГОВОРЯЩИХ СЛУШАТЕЛЕЙ
(размышления об учебнике Г. М. Лесной
„Украинский язык для стран СНГ”)**

Марьян Скаб, Галина Кузь

В статье на примере учебника Г. Лесной „Украинский язык для стран СНГ” (2010) рассмотрены принципы написания методических пособий для начальных уровней А1, А2. Авторы акцентируют внимание на лексических, грамматических, культурно- краеведческих и других аспектах содержания учебников по языку для иностранцев- гуманитариев.

Ключевые слова: лингводидактика, учебник по языку для иностранцев, методика преподавания украинского языка иностранцам.

Стаття надійшла до редколегії 1.03.2012

Прийнята до друку 2.04.2012